

MAJTÉNYI MIHÁLY:

## Költő

### az örök idegenség bélyegével

1802-ben, százötven év előtt született a bánáti Csatádon, Temesvár közelében, Nikolaus Lenau.

A XIX. század legnagyobb német költője, Heine mellett, kétségtelenül Nikolaus Lenau. Legnagyobb, ha ugyan a szellemekben elfogadjuk a modern rekordnyelvnek azt a szótárát, amely aranyérmes első-díjast és ezüstérmes második díjast keres mindenáron egy-egy korszakban, egy-egy nemzeti irodalomban; vagy egyenesen kiviszi az egyetemes irodalom »nemzetközi arénájára« ezt az Olympos-i összemérést. Ilyen távlatban Heine szerepe és hatása primerebb; a másodrendűek vezére a németek közt azonban, a harmincas-negyvenes évek távlatában bizonyosan Lenau. Ezekben az évtizedekben nincsen olyan német költő, aki művésziiben adott volna hangot korából.

»Tévelygő céltalanságában« ez a költőnemzedék nem merte áttörni a goethei örökséget. Már nem volt egészen romantikus, de még nem sikerült a teljes frontáttörés a »szent hagyományok« ellen. Ahogy Kecskeméti György írja: »Lenau költészete már túl volt a romantika általánosító, idealizáló, részletek és dolgok fölé emelkedő természet és életlátásán. Az ő szelleme már megérzi a lényegest az egyes részletekben, az egyéni és soha vissza nem térő alakban. Így látja a természetet is, erős realizmussal, híven idézve fel a legfinomabb árnyalatokat és formákat. Nem szabad azonban Lenaut úgy tekintenünk, mintha a természettel való szembenállásában hideg megfigyelő lenne. A maga subjektív érzelmi állapota színezi mindig a természeti élményt is. Sokszor a maga bánatát, érzését sírta bele a természetbe, máskor panaszát sírja el neki — de mindig egy életet él a természettel«.

Naplemente van  
gyászos fellegek,  
szél sír untalan,  
sírva ellebeg.

Villám sápadón  
száll az ég alatt,  
képe lenn a tón  
gyorsan átszalad.

Villám fényinél  
téged látlak itt:  
lengeti a szél  
hosszú fürtjeit,

(»A nádi dalok«-ból, Babits Mihály fordítása.)

Korszakába helyezve a költő — mint már érintettük — a Goethe és Schiller árnyékában fejlődő német irodalomnak új fejlődési stádiumában lép a színre. Milyen fényes s egyidőben milyen terhes örökség! Kialakult, teljes irodalmi nyelvnek juthatott játszva birtokába a közepes tehetség is, a weimári óriás változatos és befejezett nyelvének; terhes, mert öröksége az általánosító romantika és a béklyókat rakó klasszicizmus — vagyis a valóságtól, az élettől való elfordulás. Pedig most kellene helyet csinálni a korszak beáramló eszméinek, és goethei formaörökség nem alkalmas erre. Általános gazdasági, társadalmi és világnézeti átalakulás küszöbén állunk — az eszmék azonban csak lassan törnek be ide, Középeurópába, ahol minden haladással szembenáll a Szent Szövetség. S ennek eszmenélkülisége, apolitikus, mindenszintelenítő szűrkésége, reakciója — egyszóval Metternich Európája. Hol a költő, akin ez az egész áthullámszik, aki tisztán lát, helyesen ítél, aki rátalál a tartalom és forma egységében a korszak kifejezésére — akinek lelke az egészet felméri s frontálisan tud támadni? Aki a harmincas évek embere lelkének igazán hangot tud adni? Még Heine sem, még ő sem; ilyen óriás nem is születhetett. Nem csak mert a cenzura fizikai béklyóban tartotta a szellemet. Lenau is csak úsv mellékajton és ösztönösen döngeti költészetével ezeket a falakat; igazi forradalmi lélek sohasem volt, csak féktelen szabadságszeretetet élt benne — azonban túlságosan elfoglalta a »világfájdalom«. Igaz, hogy ennek kipotenciálása a kilátástalanság is lehet — saját, szerencsétlen lelki konstrukcióján túl; s egy kicsit talán az az idegenség, amelyet ösztönösen, mindenhol és mindenütt éreznie kellett.

A természettel való fraternizálás, ez volt lényege Lenau kezdeti lírájának s mindig lényege is maradt, akár mert még nem tudott többet, akár mert már túlsokat tud. Ebben az egyén borús életszemléletét vetíti. Társadalmi kiállásának, társadalmi lelki harcának képét inkább elbeszélő költészete adja. Ezekben a középkor nagy vallási forrongói felé nyúlt, itt élte ki lázadását a kor áporodott levegője ellen. Álljon itt leg-tisztább példának az »Albigenser« befejező szakasza.\*)

A fényt az égről nem lehet lemarni,  
napot sötét csuhákkal eltakarni,  
vagy bíbor köntösökkel, — fény lesz itten!  
Az albiak nyomát husziták járják,  
vérrel fizetni meg a könnyek árját,  
s Huss, Ziska tüntén jönnek: Luther, Hutten  
a Harminc Év, a Cevennek dicsői  
a Bastille rombolói és a többi.

Az új költői kifejezési mód — ahogy Babits nevezi: a valóság, és helyi szín előtérbe nyomulása — fokozatosan felütötte csíráit Európa költőinél. Ez már előszele a későbbi negyvennyolcnak, amelyet azonban Lenau már csak megbomlott aggyal élt meg.

De mit is lehetett valóságról írni és azt helyi színnel alátámasztani egy olyan vaskalapos Európában, ahol minden levelet felbontanak s leg-szívesebben minden koponyát feltárnának, hogy belenézzenek: mi él odabent az agyban, a lélekben? S mégis valóságról kezdtek írni a kor

\*Az „albigeois“ vallásos szekta, amely a IX. század óta terjeszkedett Délfranciaországban. Valóságos kereszteshadjáratot vezettek ellenük. Lenau a lelkiismereti szabadság harcosainak és a legellentétebb későbbi forradalmároknak elődeit az albiakban.

költői: ott a természet kiaknázatlansága és ott a történelem. Ezekben kerestett járható utat költészete számára Lenau is. S mint a pálma a hő alatt: nőtt és növekedett, utóbb azonban mégiscsak összeroppant. Összeroppant abban az önemészti zeneiségében és metafizikai hontalan-ságában, amely az örök semmi felé viltte.

De erről talán később, lássuk előbb a gyökereket.



Lenau a hontalan költő, aki emberileg — és ezen keresztül talán művésziileg is mindenütt idegen volt. Pedig művészi kivetítési módjában, éppen mert nála a részletek, a specifikum előtérbe lépett, benne van már amit local couleurnek mondhatnánk, egész lénye erre volt beállítva.

Csatádon született, egy bánáti, Temesvár körüli faluban, sváb telepesek között, de azokhoz sem tartozott. Apja volt bécsi gárdatiszt, régi császárkirályi katonafamilia sarja, aki levette a fényes egyenruhát, mint tisztviselő irnokoskodott azoknak a hatalmas kincstári birtokoknak egyikén, amely földesúri jogokat gyakorolt Csatádon. Hétéves koráig élt itt mindössze, apja elhúnytával rajongásig szeretett anyja Budára, majd Pozsonyba költözött — Lenau itt megtanult magyarul, de sohasem úgy, hogy gondolatait ezen a nyelven írásban is kifejezhette volna. Pedig mély lelki közelségbe került nemcsak a tájjal — ahol táj-szemléletének alapjait megábaszította — hanem a történelemmel és az emberekkel is. Dehát a német élet a magyar tájon ekkor nem felszínen uszkáló réteg volt, hanem mélyen beágyazott valami. Inkább az formálta a magyar életet, semhogy visszahatása lett volna. A Lenauk különben — valódi neve a családnek Niembsch volt, Niembsch von Strehlenau — úgy tekintették hazájukat, az Oszmonarchia minden táját, mint az egykori angol egész gyarmatvilágot, amelyekben ő elsősorban, függetlenül azoktól, akik között él — angliai angol, harmadik nemzedékében is. Ők bécsi németek voltak, s ez megakadályozta a környezethez való hozzáidomulást. Viszont a gyökértelenség érzésének kifejlődéséhez, erősen hozzájárult ez az élet.

Járt aztán Lenau — a kis Niembsch — minden felé iskolába: Budán, Sátoraljaújhelyen, Pozsonyban, később Magyaróvárott — míg végre egyetemre került Bécsbe. S az ember azt hinné, hogy a bécsi, ha ott él, hazakerült; a hajdani bécsi. De mire hazatért, kiderült, hogy magyar honpolgár ő régen — az emberek szemében tehát nem bécsi volt, hanem magyar, vagy ilyesmi. Százezrével jöttek-mentek abban a birodalom-szörnyetegben ilyenek, ezek légióját gyarapította a fiatal filozopter, a későbbi orvosnövendék. De Ungár — mondták róla, mert fekete szemű, fekete hajú, aki szerette hegedűjét cincogtatni, volt benne valami elütő szilajság, szertelenség, s mindezen tulajdonságaival megfelelt a bécsieknek a Lajtántúli emberekről alkotott fogalmainak. Lengyel őseinek vérének is magában hordozta a család valahonnan Sziléziából.

Ha már rámondták, magyarnak mondták, az ébredező fiatal költő felolvasztott lelkében sok tájlelkét, történelmi emléket — amit halott, felszedett valahol sodródásában — és ezeket vette ki, mint első zsengeit, költői műveiben, német versben.

Kétségtelen, hogy a magyar pusztát, a magyar szteppét Lenau hozta elsőnek a világirodalomba, Petőfit megelőzve. A pusztát, a csárdát, a csikos és gulyásnépet, a betyáromantikát, megtévezve muzsikuscigányokkal, egy kis történelemmel, még Rákóczi notájával is, amelyeket ezek

— állítólag — muzsikáltak ott a csárdában, vagy a toborzón. Valamikor iskolai tanulmányomban ezeket a külső körülményeket — a régi világban — erősen kihangsúlyozták, most csak annyit látok bennük, hogy ezek a költői megnyilvánulások külső akcidienciáját adták annak, hogy Lenaut ott Bécsben is és később Stuttgartban, mindenfelé amerre járt, idegennek tartásák. S amiért mindig idegen is maradt.

Nagyon érdekes Lenau tanulmányában Todor Manojlovićs (Letopis 1952. januári száma). Lenau úgy mutatja be, mint a XIX. század »elátkozott« költői nemzedékének tagját. Ezek az »elátkozott« költők: Byron, Puskin, Heine, Leopardó, Musset s az óceánon túl Edgar Alan Poe — akik ott hordták homlokukon a kétségtelen zsenialitás jeleit, de a végzettség bélyegét is, a melankóliát — egységes falankszot alkotnak, olyant, amire kevés példa van a világirodalom egyetlen szakaszában. — Életük — mindegyiké a maga módján — nehéz volt és szenvedéssel teli, mindegyikük magán viselte a kiátkozást. Nyomorult halál, örület, öngyilkosság, buta párbajgolyó, alkohol, izoláció... ez volt a végzetük, ezzel fizettek későbbi diadalukért, a halhatatlanságért. Lenau egész lényével, sorsával — láthatatlanul hozzáfűzve — tagja az »elátkozott költők« csoportjának.

De lássuk további életét. Metternich Európájának legsötétebb éveiben kötött ki Bécsben Lenau hajója, a huszas évek derekán. Költői nevét is ekkor veszi fel, éppen mint barátja Anasztazius Grün, az akkor már divatos bécsi író, aki történelmi, grófi nevét cserélte fel költői névvel. Ó, Lenau, mint maga vallotta — a tihanyi visszhangtól kapott költői nevet. Amikor ott járt, Tihanyban, belekiáltotta többször a nevét. S a Strehlenau névből a két utolsó szótag oly meggyőzően csengett feléje, hogy megszerette ezt a szót. »Ekkor határoztam el, hogy Lenau leszek«.

Már első versei, első kísérlete, első kötetének kézírata megrekedt a cenzor kezén. Nem is tudni, mi volt az, ami miatt a császári és királyi Beamter Lenauba belekötött. Hiszen nem volt semmi forradalmi ezekben a kezdeti Lenau versekben; csak ahogy a tájat megemberesíti vagy magával a tájjal azonosul, érzésvilágában volt valami nyugtalanító, szeppei — talán ez ütött szöveget a cenzor fejébe. Hogy nem olyan bécsi dolgokat írogat, mint ez az Anasztazius Grün »bécsi sétákat« — aki pedig szintén forradalmi lélek a cenzor szemében s akire — ó jaj — ugyancsak vigyázni kell. Mindenkire vigyázni kell, aki költészetében nem borul áhítatos lélekkel a császári trónus lábai elé, hogy hosszú életet kérjen a császári és kiterjedt császári ház valamelyik tagja számára... Miről is ír ez a gyanús magyar tájakról ideszakadt ember? A pusztáról, mélységes tavakról, titokzatosan hömpölygő folyókról... Ki tudja, mi van azokban, ki tudja! A könyve semmiesetre sem mehet.

Második állomása Stuttgart. Würtembergben is Metternich szelleme uralkodik ugyan, de legalább a cenzoroknak és rendőröknek nem közvetlenül parancsnokol, mint Bécsben, ahol minden reggel maga adja ki a parancsokat. Itt csakhamar az öreg Uhland oldalán látjuk Lenaut, s annak a költői körnek emberei között, akiket »sváb költői iskolának« nevez az irodalomtörténet (Schwaebische Dichterschule). Uhland valami nemzeti nagyság volt ott a sváb fővárosban. »Es zogen drei Burschen wohl über den Rhein« — ezt éneklí a stuttgarti policáj valahol a vártán és azt hiszi, hogy népdalt énekel, amelyet falujából hozott. Pedig Uhlandot idéz a tudatlan, s ezzel tisztában vannak a nagyhercegi refe-

rendáriusok, ismerik Uhland nagy népszerűségét. Persze Uhlandék Goethe imádók mind, mi is lehetne más az ember Németföldön, ki merne nem az lenni.

A Bécsből jött furcsa, feketehajú fiatalember, ez az osztrák nemes, ez a von Strehlenau, úde verseivel s talán azok meglepő idegenségével belepota magát ennek a kis költői körnek szívébe. Nem lehettek féltékenyek, ha ilyen melegen fogadták az »idegent«. Talán megéreztek valamit az oroszlánkörtmökéből, amelyeket ez a fiatalember tarsolyában magával hozott. Imponálóan, most már költőnek vallotta magát Lenau — anyja halála után nem volt már, aki elmaradt egyetemi tanulmányait emlegesse. Versei megjelenéséről ugyan egyelőre még nem lehetett szó, pedig átadta őket a híres Cota-könyvkiadónak, de az még vonakodott: Lenau, ki az? Ismeretlen név.

Ez volt a költő helyzete ott Stuttgartban 1832-ban, százhusz év előtt.

S ekkor jött egy furcsa felbuzdulás. Örökségéből némi pénz jutott a kezéhez s Lenau olyan lépésre határozta el magát, ami ekkortájt még szokatlan volt itt Középeurópában: kivándorolt Amerikába. Az Egyesült Államokba. Farmernek. Vagy talán, ahogy ő írja: »Hogy lássam a Niagarát is...«

A félbenmaradt orvosban és filozófusban — mint költő kiábrándult, hiszen Cota még mindig nem hozta ki könyvét — feltámadt az örök vándorlegény, feltámadt a magyaróvári gazdasági iskola hajdani tanítványa. Igen, farmernek megy az Újvilágba, ugart törni. Nem mindegy hol él — idegenben? Ott is csak idegenben lesz, mindegy.

Amerikai évéből — hiszen még ugyanabban az esztendőben visszatért, letörve, pénz nélkül — egy kazal romantikus verset hozott haza. Balsikerű vállalkozásokról mesélt, indiántörténeteket idézett; kicsit letört ember volt, mint mindenki, aki szakít addigi életével, kivándorol és akkor — mielőtt még elfelejtették volna — újból megjelenik magától elrúgott élete színhelyén.

S mégis ez az év, éppen amerikai éve, sorsdöntő volt életében. Nem ott történtek vele nagy események, az Újvilágban, hanem itthon. Távollétében megjelent a verseskönyve, a közönség felfigyelt rá, a friss hangú poétára, s ettől kezdve pályája magasbalendülő. Egymást követik művei: Lírai versek (1832 és 1838), Faust (1836), Savonarola (1837), Die Albigen-sor (1842); míg a Don Juan csak halála után, 1851-ben került a közönség elé.

A művek pusztja felsoro-lása persze semmit sem mond. Meg kell fürdeni a képeknek és a szavaknak abban a csodálatos zuhatagában, a nyelvnek változatosságában, hajlékony, játszi könnyedségében, vagy komoly intonációjában, ahogy az a költő témája szerint hajlik, változik. Lenau nyelve olyan mint a tisztavízű hegyi folyó, vagy mint a tenger amelynek vize mindig mutatja: felhőtlen e az ég vagy felhőktől övezett, haragos.

Lenau lírája a boldogtalanság, az élettől való elfordulás költészete, állapítják meg róla. Morbid, nehéz melankólia ez s úgy hinnéd, talán divat és költői játék csak, a korszak »fájdalmas költészetének« kifejezése. A sötét meghasonlás azonban, amely életét a tébolyda felé vitte, igazolja, hogy nem volt póz nála a világfájdalom. Talán egyik legmar-kánsabb verse az élet értelmetlenségéről »A pusztá semmi«.

A puszta semmi int amerre nézek;  
 agyonpéldázott vándorút az élet  
 sivár bolyongás jobbra-balra széled,  
 s az út porában friss erők enyésznek.  
 Igen, ha végső célig úgy mehetne  
 az ember, vig suhanc gyanánt haladva,  
 amint az első pár lépést átszaladta,  
 a játékon nevetni tán lehetne.  
 De létünk zord erők kezén forog,  
 s ütődik perctől, perchez, s törve már  
 mint rossz kancsó, mely titkon elcsorog  
 a tikkadt földi porán merre jár.  
 Immár üres. Kinek kell? Már nem ép ez,  
 jobb lesz: dobják a többi tört cseréphez.

(Tóth Árpád fordítása)

Híres »Lengyel verseiben« jutott legközelebb Lenau a napi politikához. Egész ciklus lehetett, hogy a cenzor keze nyomán nem a legmerészebbek maradtak az utókorra, kétségtelen. Lenau, családja sziléziai eredete és homályos, de valószínű lengyel származása miatt kicsit e nép fiának is érezte magát, innen a meleg együttérzése — de egyebekben is ellensége volt minden zsarnokságnak és végtelen szabadságszeretetében születtek ezek a versek. Egyik költeményét idézzük ebből a ciklusból.

Útszéli kocsmát ír le lengyelföldön, viharos havas éjszakát, az út már járhatatlan. Mint minden Lenau vers, itt is plasztikus és erős természeti leírás vezeti be a költeményt.

Csárdánk fölött a tél eget tépett  
 s hótörlesszal a küszöbre lépett.

Odabent a csöndes ivóban kik lehetnek? Parasztok, vándorlegények, lengyelek nyilván, Lengyelföldön. Hozzájuk intézi szavait:

Csapid oda testvér poharad talpát —  
 táncoljon az is, mint a szél csizmája,  
 mely nemes lengyel sírhalmok fölött  
 durvatalpú vad táncát járja...

Befejező szakaszában az elesett lengyel szabadságharcosok sírja fölött tavaszt ígér. De milyen tavasz lesz az!

Kikelnek majd a régi holtak  
 a havas mélyből, jeges sírjukból.  
 Kikelnek akik tegnap voltak.  
 Égnek száll a szegény füstje,  
 s belehasít a bosszúáng  
 e fekete szegényfüstbe.

Epikus költeményeiben — a már idézett Die Albigenser című harmadfélezer soros művén kívül — szintén inkább a lírikus alaphang a jellemző. Az ő Fausztja, ellentétben a világirodalom goethei Fauszt alakjával, tele van szépséggel, hitetlenséggel, elbukik, de éppen bukása viszi előre a szabadság ügyét. A Savonarola egyenes támadás Róma és a pápaság ellen. Jan Zizskát és a huszitákat egy töredékben — alig ki-

lenc fejezet maradt ránk — írta meg. Ezek mind igazi szabadságdalok, tónusukban, leleplező irányzatukban — minden középkori avultság, dogma ellen, az inkvizíció ellen s a lélek minden korlátozása ellen. Az Albigenek utóhangjában egyenesen utal minden történelmi szabadságküzdelem szakadatlan folytonosságára.

S tán új kérdés faggatja bús dalom  
mért kél benne o'ly sok borzalom  
mért hogy hantot tűnt iszony felett tár  
mit a Történet boldogan feled már?

S mégis multba hadd nézzen a szem  
a tűnt idő szívünk hadd szántsa mélyre  
a bús jelen így egybeforrva véle  
egy sors, egy élet, egy vérség leszen.

Lenau költészetének magyar vonatkozásairól külön kell szólnunk. Egész sor verse van, amelyek kimondottan magyar tárgyúak. Ilyen a híres »Toborzó« (Magyar verbunk), aztán a »Pusztai csárda« és a »Tiszánál« (Miska a Tiszánál) s »A három cigány«. Bizonyos, hogy ezekben sok naiy romantika is van, egy kész népszínmű elrendezettségében. Érdekes azonban, hogy ezek nemcsak fiatalkori versei: pályája végén is visszatérő benne ez a magyar motívum, a pusztai kép; a »Tiszánál« című versét például 1844-ben írta. Sokkal érdekesebb azonban amit Szerb Antal ír róla: »Lenau versmelódiáiban, hasonlataiban, látásának módjában van valami meghatározhatatlan, ami miatt az az érzésünk, mintha Petőfit vagy Vörösmartyt olvasnók német fordításban. S ez a hang annál erősebben érzékelhető, mert idegen környezetből tör elő.«

A költő örök idegenségéről beszéltünk már; ez az idegenség tragikusan kísérte útján, sőt síron túl is. Lenau költészetének sohasem voltak rajongói, tömegei. Bécsben egy szűk baráti kör és Stuttgartban is; amíg csak éltek — fenntartották nevét. A hivatalos német irodalomtörténet is tudomásulvette; Lenaut azonban ritkán szavalták csak, ritkán idézték és sonasem keltették életre sehol. Bécsben sem, ahol kicsit mindig idegen, magyar, keleti ember maradt s ahol nem szerették a lengyeltcsehet-magyart ébresztgető témái miatt. Németföldön sem, ahol már az ötvenes években előrevetette árnyékát a német egyesülés és szintén alkalmatlan volt ez az akaratán kívül is osztrák különállást felidéző poéta. Még a bánáti sváboknál sem volt gyökere — azt az embert aki a bánáti tájakról éppen a német irodalomban legmesszebb jutott, az egyetlen világirodalmi nagyság erről a tájról, — ők sem ismerték, nem szerették — inkább a pángermán Müller Gutenbrunnnt vallották költőjüknek. A magyar irodalom pedig — azonfelül hogy Csatádon nagy teatralitással szép szobrot állított Lenaunak — egy értékes, teljes Lenau kötetet sem adott soha.

A költő végső élettragédiájáról még csak annyit, hogy idegbaja 1844-ben egészen elhatalmasodott, s rövid idő múlva egy Stuttgart melletti kórházba, majd az ausztriai, döblingi elmeógyógyintézetbe szállították, ahol Széchenyit is ápolták ezidőtájt. 1850-ben váltotta meg szenvedéseitől a halál.



Ady nem szerette Lenaut. Talán a romantikus szirup, amelynek maradványai még fellelhetőbb ebben a költőben, talán az idegenítette el tőle. Pedig nehéz melankóliájukban sok a rokonvonás. Lehet, hogy Adynak Nyugatra néző szeméhez Bécs túlközel volt és átnézett azon — ahogy az egész német költészettel szemben volt benne idegenkedés; ő Goethe sem szerette, mint ahogy Petőfi sem szerette. Versfordításokról írva (Bodrog Pál: Idegen költők) Ady ezt mondja: De mit keres a kiválasztott poéták között Lenau?

Babits Mihály nem volt ilyen elutasító, objektívebben mérlegelte helyét és szerepét a német irodalomban és az egyetemes irodalomban. »Lenau csupa lelki zúzódás volt — írja róla — puha muzsikával pólyázta be magát a valóság éles kövei ellen... A muzsikát még a pusztáról hozta magával. Legalább azt olvasom, hogy verseinek zenei architektúrájából kihallani a magyar dallamot. Talán Amerikát is kihallani, hisz nemcsak cigányokról énekelt, hanem indiánokról is. Romantikus nosztalgia volt ez, ugyanaz, amely Puskin Elekjét kergette a cigányok közé. Lenaut azonban szabad pusztá helyett Metternich Bécse várta. Vormærzliche Dichter, ahogy a kor költőit Ausztriában nevezik. Ő füvek, fák, rétek, nádasok! Lenau versei sötét zenét adnak, noha nem olyan puritán és édesség nélkül mint Leopardi. Hol van a tökéletes szabadság? Bizonyára csak a fák és a nádasok között, cigányok és indiánok között.«

Bizonyos fölényes elfogultság nála is kiolvasható Lenauval szemben. Komisz'és rossz fordítások is befolyásolhatták ezeket az ítéleteket, mint ahogy Lenauról álta"ában kevés a jó fordítás. Ami feltűnő, mert izgató, érdekes probléma kellett, hogy legyen a magyarok számára. A századvég »verscsinálói« fordítottak csak belőle nagy buzgalommal; Radó Antal például, aki azonban szabad átköltéseivel megöli Lenau pompás, izes szép nyelvét. Bő lére eresztett tartalmi fordítások ezek (Toborzó, Pusztai csárda) s aki elolvassa őket, valóban kérde: hol itt a költő? Hogy mit láttak ennek a korszaknak poétái és műfordítói ebben a mesterségükben, azt éppen Denham idézettel igazolták, az egyik antológia élén. A XVII. század kesernyés angol poétája, az első ír költő, négy sorában ez áll:

Te sose jártad azt a szolga ösvényt:  
Szót-szóval, sort sorral adni vissza.  
Rab lélek, szül csak így, vajúdva, nyögve  
Vérgödés lesz műve, nem poézis.

Ha fel is csillan valami kesernyés, szellemes igazság ebből az idézetből, mégis azt kell mondanom, hogy a századvég műfordítói túlságosan is szóserint vették az öreg Denham szavait.

A magyaroknál a »nagy fordítói nemzedékből« csak Tóth Árpád és Babits nyúltak Lenauhoz, azok is csupán néhány versét ültették át. Ezek azonban igazi mély költői fordítások, amelyek kicsit meg is cáfolják Denham-nek a szkeptikus öreg ír poétának szavait.